

KRÍZIS- KONVERGENCIA*

B E N E D I K T K A I S E R

Soha nem volt még ennyi válság. Jobban mondva: a Német Szövetségi Köztársaság (Bundesrepublik Deutschland, BRD, NSZK) történetében még soha nem volt ennyi érezhető válság. Legyen szó akár az 1966-os gazdasági recesszióról, az 1973-as olajválságról vagy az újraegyesítést követő viszontagságokról, egészen az 1993-as konszolidációs válságig, a Német Szövetségi Köztársaságban mindig is léteztek krízisek, mint olyan különleges helyzetek, amelyek a „normalitás” megszokott folyamatát mind egyéni, mind rendszerszinten megszakítják, és „a szokványos rutin megszakadását” okozzák.¹ Újdonságot jelent viszont egyrészt az efféle válságok közötti időintervallumok lerövidülése, másrészt pedig az intenzitás foka, ahogyan a válságok kibontakoznak, s amelyek mentén a társadalom egyre nagyobb részében érezhetővé válnak. Legkésőbb 2007-től kezdődően, azaz a globális pénzügyi válság kitörése óta a „válság” mintegy programszerűen jelen van; 2010-ben az euró-zóna pénzügyi válságának csúcspontja következett, 2015-ben a határok lezárásának elmaradása egy új típusú migrációs válsághoz vezetett, 2020-ban kezdődött a koronavírus-járványhoz kapcsolódó válság, 2022-ben pedig előbb az ukrán válság, majd az energia- és ellátási válság eszkalálódott, amely egy, az NSZK történetében példátlan inflációs válsággal lett megspékelve. A fent említett válságok egyike sem oldódott fel, noha eltérő mértékben, de mindegyik máig és a jövőben is érezteti majd hatását.

METAKRÍZIS

Számos válság gyökere több évtizedes politikai és gazdasági folyamatokban keresendő. Joshua Wullweber német politológus diagnózisa szerint már az 1970-es években „olyan táptalaj alakult ki, amely jelentősen megnövelte a globális méretű válságok kialakulásának valószínűségét”.² Erre épülve – teszi hozzá már Adam Tooze – „az erők olyan dinamikus párhuzamossága alakult ki, amely megnehezíti, sőt alighanem elképzelhetlenné teszi a de-eszkalációt”.³ Az imént idézett Wullweber gazdaságtörténész is, aki egyenesen arra hívja fel a figyelmet, hogy „amit eddig tapasztaltunk, az csak a kezdet”. De nem Tooze az egyetlen, aki borús előérzetekkel rendelkezik. A 2012-ben elhunyt Robert Kurz értékkritikus már korábban „érlelődő metakrízisről” beszélt,⁴ és tíz évvel

Benedikt Kaiser:
Kríziskonvergenzia (2023)

* A kifejezeten a mai németországi kontextusban íródott, de az európai válsághelyzet kapcsán tágabb nemzetközi összefüggésben is figyelemre méltó – és főként utóbbi okán közölt – szöveg eredetileg *A krízisek konvergenziája* címmel a *Sezession* 112., 2023. februári számában jelent meg a 20–23. oldalakon, majd a szerző némileg átdolgozva, azonos cím alatt legújabb könyve utolsó fejezeteként is közölte: Benedikt KAISER: *Die Konvergenz der Krisen. Theorie und Praxis in Bewegung*. Jungeuropa Verlag, Drezda, 2023. 254–266. (A szerk.)

- 1 Sebastian KLAUKE: *Kapital & Krise. Zur Theorie der Multiplen Krise des Kapitalismus*. Bertz und Fischer, Berlin, 2022. 379.
- 2 Joshua WULLWEBER: *Zentralbankkapitalismus. Transformationen des globalen Finanzsystems in Krisenzeiten*. Suhrkamp, Berlin, 2021. 128.
- 3 Adam TOOZE: *Welt im Lockdown. Die globale Krise und ihre Folgen*. C. H. Beck, München, 2021. 339. és 343.
- 4 Robert KURZ: *Der Kollaps der Modernisierung. Vom Zusammenbruch des Kasernensozialismus zur Krise der Weltökonomie* [1991] Eichborn, Lippce, 1994. 31.

koncentrálódnak, összefolynak és konvergálnak a válságok

Wullweber előtt azt állította, hogy senki sem sejtethi, hogy „holnap vagy holnapután hol fog fellángolni a tűz a tető alatt”, azt viszont mindenki „tudhatja, hogy gócpontok mindenütt lapulnak, és úgy tűnik, hogy rejtélyes módon össze is kapcsolódnak egymással”.⁵

Pontosan ettől különösen sajátos a 2022 óta tartó permanens válsághelyzet: a különböző válságkomplexumok között lévő kapcsolat egyértelműsége miatt. Az egymástól elszigetelt, potenciálisan megoldható válságok kiéleződnek, illetve újabb válságokat generálnak (már csak maradandóságuk és a megoldási kísérletek elégtelensége révén is), amelyek pedig tovább koncentráálódnak, összefolynak, *konvergálnak*. A közelmúlt történelmében a válságok ilyen halmozódása egyszeri jelenségnek felel meg. A válság, mint esemény, ugyanis jellemzően átmeneti jellegű. A szó, amely ma a mindennapi szóhasználatban a nehéz vagy különösen megterhelő időszakok megnevezéseként terjedt el, az ógörög *krisis* (κρίσις) szóból származik, amely a kontextustól függően megkülönböztetést, ítéletet vagy döntést jelentett; a krízis latin gyökerei (*crisis*) ehhez egészen hasonlóan egy helyzet, általában egy betegség csúc- és fordulópontját írják le.

Először is, az a tény, hogy ma a „válság” már nem egy rövid, irányadó döntéseket tartalmazó fázist, hanem folyamatos állapotot ír le, elsősorban annak köszönhető, hogy a krízis konvergens módon jelentkezik. Ennek eredményeképpen a válságok konvergenciájában nehéz az egyik válságot anélkül megoldani, hogy a többivel ne foglalkoznánk. „Az új normalitást a *permanens válság politikai kormányzása* jellemzi” – állapítja meg Wullweber.⁶ Másodsor, egy

ilyen tartós válság fennállásának az esélye – ami voltaképpen önmagában is ellentmondás – a krízis egész világra kiterjedő hatásában rejlik. A 21. században azzal a ténnyel szembesülünk, hogy „a globalizált társadalomban minden jelenség belső kapcsolatban áll egymással”, vagyis a „tőke egységes világgal”, ahogy Kurz hangsúlyozza.⁷

Ez a bizonyos globális, „egységes világ” (*One World*) nemcsak az áruk zökkenőmentes globális mozgását és ezáltal a globális jólét átlagos növekedését biztosítja, hanem évek óta egy olyan világméretű, egymástól kölcsönösen függő nemzetközi

válsághelyzetért is felelős, amelynek eszkálcációs potenciálja folyamatosan növekszik. A digitalizált és pénzelvű világkapitalizmus nem monolitikus tömb, hanem nemzeti és kontinentális sajátosságokkal rendelkezik, korára a virtualitás és az összekapcsoltság új foka, az egymásra utaltság és a globális értékláncok sebezhetősége jellemző.

VÁLSÁGKORSZAK

Egy ilyen hiperglobalizált konstelláció a bal- és jobboldal felől egyaránt táplálja az apokaliptikus értelmezési modelleket.

Robert Kurz, mint a baloldali értelmiség képviselője, olyan előre nem sejtett, rémisztő fejleményeket vetített előre, amelyek éppúgy gyökereznek a „világ társadalmi dimenziójában”, mint „a rendszer iszonyatos dinamikájában, amely a »legnagyobb történelmi válságkorszak« időszakába lépett”.⁸ Guillaume Faye, az Új Jobboldal egykori képviselője voltaképpen követte is Kurzt, de túl is szárnyalta őt: a 2019-ben elhunyt francia gondolkodó számára ugyanis a Kurz által jelzett válságkorszak valójában már véget ért, és immár a „katasztrófák konvergenciájának” korszaka kezdődött el. Faye a különböző problémakörök kölcsönhatását is célzottan vizsgálta, amint 1998-ban írta: „A világtörténelemben most először a katasztrófáknak globális hatásai lehetnek egy globalizált világban.”⁹ Faye csakhamar eltekintett a feltételes módtól a következők szerint: „A bekövetkező katasztrófális események sokkal jelentősebbek lesznek, mint

5 Robert KURZ: *Weltkrise und Ignoranz. Kapitalismus im Niedergang*. Fuego, Berlin, 2013. 230.

6 WULLWEBER: *I.m.* 250. (Kiemelés tőlem.)

7 KURZ: *Weltkrise und Ignoranz. I.m.* 54.

8 KURZ: *Der Kollaps der Modernisierung. I.m.* 282.

9 Guillaume FAYE: *Convergence of Catastrophes* [2004] Arktos, London, 2012. 197.

azok, amelyek a Római Birodalom pusztulását okozták, hiszen az egész világot sújtják majd, és sokkal gyorsabban mennek majd végbe.”¹⁰ Nem hagyott kétséget a prognózisát illetően sem, amikor úgy fogalmazott, hogy „nem sokkal a globális káosz kezdete előtt állunk”.¹¹ Faye tézisei, amelyek egyelőre az angolszász és a francia nyelvterületen erőteljesebben terjednek, mint Németországban, azért érdemelnek komolyabb figyelmet részünkről, mert egyrészt a válság diffúz és nehezen átlátható időszakában új támogatókra találnak, másrészt pedig arra is alkalmasak, hogy bemutassák, hol nem szabad a [németországi] politikai ellenzéknek „rossz irányba fordulnia”. Mert bár Faye elemzéseiben van egy bizonyos igazságtartalom (ő maga eufémisztikusan „racionálisnak és megfigyelő jellegűnek” nevezte munkáját), mégis tévútra vezetnek bennünket mértéktelenségük és determinizmusuk miatt, amelyek felülírják ezt az igazságtartalmat.

Közelebből nézve Faye koncepciója azon az alapfeltevésen alapul, hogy az emberiséget most először sújtja a „katasztrófák konvergenciája”. Indokolatlanul mossa össze a válság és a katasztrófa fogalmát, ugyanis számára a katasztrófák konvergenciája többek között az iszlám bevándorlásból és az etnikai polgárháborúból, a demográfiából, a világ pénzügyi válságából, a környezeti és éghajlati válságból, valamint az Európai Unió közelgő összeomlásából fakad. Faye prognózisában nem enged alternatív értelmezést. Az EU, állítja apodiktikusan, el fog tűnni, sőt az „elkerülhetetlen összeomlás” már most a küszöbön áll. Az egyes katasztrófák összegződnek majd, ami töréspontot (*breaking point*) idéz elő. A „globalizált bürokratikus ultraliberalizmus” képtelen fellépni a globális Dél támadásával szemben, amely az éghajlatváltozás és annak következményei (aszályok, hőhullámok, vízhiány) hatására egyre fokozódik, és a „népeket szegénységbe taszító állandó válságot” polgárháborúk és rendszeres háborúk kísérik majd. A romok közül egy új világ fog kibontakozni: mégpedig az archeofuturizmus világképén alapuló világ, amely szintetizálja az ősrégit és

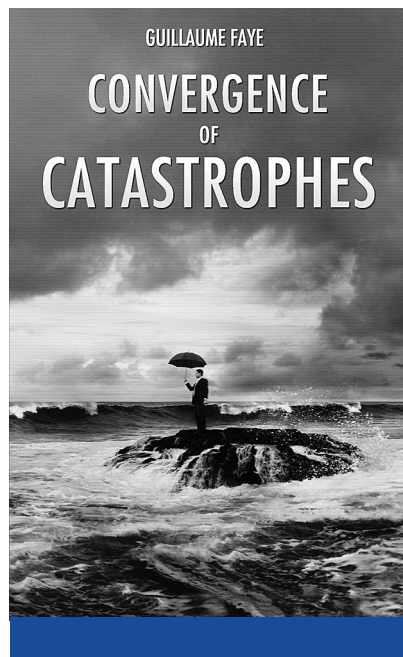
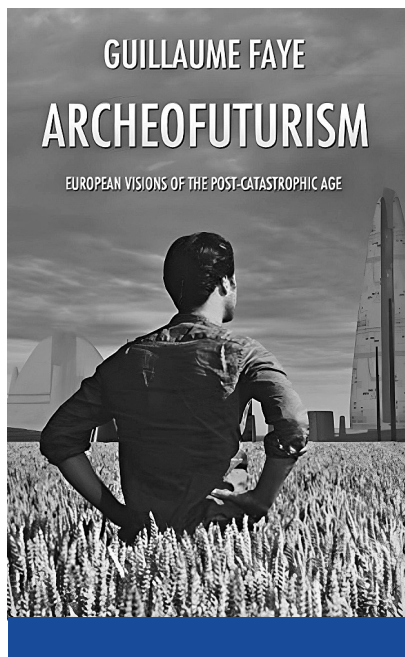
Határvonás –

A szlovén–olasz kishatárátkelő lezárása a koronavírus-járvány kitörésekor, 2020. március
(www.ruptly.tv)

¹⁰ Uo. 201.

¹¹ Uo. 215.

Guillaume Faye válságkönyveinek
angol nyelvű változatai
az Arktos Kiadó gondozásában:
Archeofuturizmus ([1998] 2010) és
Katasztrófakonvergencia ([2004] 2012)

a teljesen újat,¹² a katasztrófa utáni korszakot pedig a világ népességének erőteljesen csökkent létszáma fogja jellemezni. Ezt megelőzően azonban a katasztrófa konvergenciája, mint brutális eszkalációk konvergenciája, Faye számára *condicio sine qua non*nak bizonyul.

Ez a szemlélet kétségtelenül túlságosan determinisztikus, amennyiben – Faye-hez hasonlóan – egyetlen magyarázó modellt tekintünk rá. Faye ugyanis több nyelvre lefordított vizsgálatában olyan belső törvényszerűségeket feltételez, amelyek a nyugati rendszer összeomlását eredményezik. Elemzésének racionális lényege abban áll, hogy az általa diagnosztizált problémák és ellentmondások valóban léteznek: a tömeges bevándorlás és a nagyfokú előregedés, a középosztály világszintű kiszipolyozása, a legfelső rétegek vagyonszűkülése és az eddig ismert éghajlati viszonyok megváltozása nagyon is valósak. Mindenesetre egyelőre válságokról, nem katasztrófákról van szó. Katasztrófán általában olyan hirtelen, külső okból bekövetkező törést értünk, amelyre nem lehet számítani; a fogalom használata során olyan természeti eseményekre gondolunk, mint a vulkánkitörés, földrengés, árvíz, tűzvész. A katasztrófa a hétköznapi értelemben azt jelenti: egy esemény nem vezethető vissza emberi tevékenységre, ellenben a válságok rendszerint igen. A mai válságok többsége a kríziskonvergencia korszakában kifejezetten ember okozta jelenség, és nem nagy hirtelen erőszakosan berobban a valóságba, nem a helyzet ugrásszerű megváltozása következtében jön létre, mint ahogyan az a katasztrófák esetében jellemző.

Faye modellje nemcsak a mögöttes fogalmi tisztázást fedi el, hanem *pars pro toto* egy olyan X-napi mentalitást képvisel,¹³ amelyet évtizedekkel előtte honfirtára, a szintén újjobboldali Dominique Venner elrettentőnek és bénítónak minősített. Egy ilyen modellben ugyanis nincs lehetőség önálló cselekvésre. Sem egyénileg, sem kollektíven nem lehet semmit tenni, a létező hanyatlása elkerülhetetlen – ki kell várni, amíg az elkerülhetetlen bekövetkezik. Eltekintve attól, hogy a várható XXL-katasztrófák hatásvadász túlhangsúlyozása, amelyek aztán végül mégsem következnek be, valószínűleg a realista-szkeptikus válságtudat elsorvadásához vezet az olvasók körében, óvakodni kell a „belső törvényekbe” vetett hittől. A kapitalista termelési mód nem miattuk pusztult el, ahogyan azt

¹² Lásd bővebben: Guillaume FAYE: *Archeofuturism* [1998] Arktos, London, 2010.

¹³ Az X-nap (németül *Tage X*) egy állítólagos összeesküvésre utal, amely a Bundeswehren belüli Különleges Erők Parancsnokságán szolgáló tisztek 2017-ben szövegített terveiben fordult elő, amikor is baloldali politikusokat gyilkoltak volna meg. A terveket a nyomozhatóságok 2018 novemberében hozták nyilvánosságra, de a két letartóztatott katonatiszt közül az egyiket a bíróság felmentette, a másikat pedig vádemelés nélkül szabadlábra helyezték. (A szerk.)

egy baloldali áramlatok axiómaként hangoztatták. Faye is elköveti ezt a hibát az alternatívák állítólagos hiányának köszönhetően, csak ő éppen radikálisan jobboldali pozícióból teszi ezt, ami még ráadásul arra is készíti, hogy a „katasztrófa utáni korszakban” az ő nem materialista archeofuturizmusának állítólagos logikus létrejöttét hirdesse, mint az elpusztult materialista világrend(etlenség) ellenképét. Anélkül, hogy megengedhetetlen polémiát folytatnánk egy elhunyt személlyel szemben, ez azokra a baloldaliakra emlékeztet, akik feltételezése szerint a kapitalizmusnak belső és külső akadályok miatt kell megbuknia, mert túlfeszíti önmagát, és saját legyőzésének feltételeit önmaga teremti meg, ami annak a szocializmusnak a győzelmén keresztül materializálódik, amelyet később a fejlődés állítólagos magasabb lépcsőfoka, a kommunizmus követhet. Más szóval, Faye jobbra billenti ki a vulgármarxista gondolkodási modellt, a közgazdaságtant demográfiai és politikai jegyekkel helyettesíti, és ezzel *volens nolens* mégiscsak elsajátítja egy dogmatikus megközelítés eredendő születési rendellenességeit. A Faye-féle fejlődési irány – Németország és Európa bizonytalan helyzete ellenére – ráadásul nincs kőbe vésve.

Röviden tehát, ha egyetértünk Faye jelenünkről szóló érdekesítő elemzésével és a jövőről alkotott vészjósló, magasztos jövőképével, nagy valószínűséggel olyan veszélyes fatalizmusba zuhanunk, amely cselekvésképtelenségre kényszerít bennünket. Ez azért van így, mert Faye számos lehetőséget mellőz, köztük mindenekelőtt az egyéni és a kollektív cselekvést. A „katasztrófák konvergenciája” helyett inkább a „krízisek konvergenciájából” kell kiindulni. A válság ugyanis olyan, mint minden ember alkotta történet: esetleges, nyílt végű.

realista-szkeptikus válságtudat

A VÁLSÁG MINT LEHETŐSÉG

Az előbbiekhöz kapcsolódóan nem utolsósorban azt is meg kell jegyezni, hogy válságban a helyzet befolyásolásának esélye is nő. Amint Reinhart Koselleck megjegyezte, „a válság mibenléte döntés függvénye”, de az „nyitva marad, hogy végül milyen döntésre esik a választás”.¹⁴

A válság ugyanis többféleképpen is alakulhat vagy végződhet, és ez a politikailag cselekvő alanyok számára nagyobb jelentőséget képvisel, mint azok a feltételezések, amelyek szerint bizonyos fejlemények elkerülhetetlenek. Az efféle gondolkodásmódokkal szembeni kritika szempontjából másodlagos jelentőségű, hogy azok liberálisak-e, mint az uralkodó progresszivismus haladáselvű ideológiájában, vagy történelmileg materialisták, mint a marxizmusban, vagy jobboldaliak, mint Guillaume Faye katasztrófizmusában. Mivel bennünket példatípus szempontjából inkább az utóbbi verzió érdekel, maradjunk annyiban, hogy Faye lényegi hibája abban is tetten érhető, hogy a jobboldali transzformációs politika lehetőségeinek és potenciáljainak kibontására nem a valós létező válságokat tekinti a vizsgálat tárgyának, és nem a múltbéli válságokból vonja le a tanulságokat a jövőbe mutató cselekvési irányok kialakítására. Faye és követői körében a fennálló viszonyoktól való mindenre kiterjedő undorral szembeállított *tabula rasa* utáni ölmos vágyakozás dominál. Ezzel persze nem tagadjuk, hogy a válságok reálisan létező konvergenciája külső sokkok és történelmi egybeesések révén katasztrófává válhat; de ez szélsőséges esetnek tűnik, és kevésbé vaskos törvényszerűségnek, mint ahogyan azt Faye bemutatja.

Bárhogy is legyen, *nem a katasztrófából, hanem a válságból kell kiindulni*. A katasztrófa ugyanis eleve ellehetetleníti a saját cselekvési alternatívákat, míg a válság éppen, hogy lehetőséget ad ezekre. A válság azt jelenti, hogy egy kihívásokkal teli helyzetben élünk, egy olyan időszakban, amely – a válság szereplőinek viselkedésétől, a dinamikától függően – magában foglalja a töréspontok, illetve a változtatás lehetőségét, ugyanakkor a krízis pusztító eltolódását is. A válságok „produktívak, ugyanis egységesítik, aktivizálják és szabályozzák a társadalmi

14 Reinhart KOSELLECK: *Kritik und Krise. Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt* [1959] Suhrkamp, Berlin, 2021. 105.

Válságálló – Agnes Denes
A búzamező című land art alkotása New Yorkban (1982)
 (Leslie Tonkonow Artworks + Projects, John McGrall felvétele)

cselekvést”. Azáltal, hogy szakítanak a szokásokkal és rutinokkal, „további válságokat idéznek elő, és képesek a meglévő hatalmi viszonyokat megújítani vagy instabillá tenni”.¹⁵ Ez utóbbi nem más, mint a BRD-ben működő rendszerellenzék vágya. Hiszen csak a „hatalom válságában” (Antonio Gramsci) veszítik el az uralkodó elitek a társadalmi konszenzust; vagyis immár nem vezetnek, hanem csak uralkodnak. A lakosság egy része elfordul a régitől, közte a korábbi pártoktól, a korábban fogyasztott médiakínálattól, de az új felé még nem képes nyitni. Elvesztették a bizonyosságokat és a biztosítékokat, de még nem találtak rá semmi olyanra, ami a stabilizálódást segítené. A Gramsci-féle katarzis még nem következett be, mivel a krízisrealitás, amely a fennálló viszonyokkal való elégedetlenséget hozná magával, nem szül automatikusan válságszolidaritást a nonkonformista szereplőkkel. A bizalmat ugyanis ki kell vívni, a hegemoniáért pedig meg kell küzdeni. Márpedig a válságok teremtik meg ehhez a szükség-szerű objektív kiindulópontot.

Egy materialista társadalomban ezek a rendezési folyamatok – még egyszer: elfordulás, keresés, odafordulás – elsősorban a materializmuson is alapulnak. Az olasz baloldali forradalmár, Gramsci elkerülte a gazdasági redukcionizmust, és arra jutott, hogy *a gazdasági válságok önmagukban nem eredményeznek katarzist* és az azt követő fordulatot. De nem működhet teljesen nélkülük sem, mivel a súlyos válsághelyzet kiváltó oka, ahogy a történelem során gyakran tapasztaljuk, a gazdasági terepen keresendő. Jelen korunkban ez konkrétan azt jelenti, hogy „ha a pénzügyi rendszer válságban van, akkor a gazdaság más területei sem működnek már zökkenőmentesen”.¹⁶ Populista értelemben ez a sorozat így folytatódhatna: csak akkor nyílnak meg nagyobb lehetőségek a nonkonformista politika számára, amikor az ellátás széles területeinek zavartalan működése sérülni látszik (hogy ez így van-e vagy sem, az másodlagos),

¹⁵ KLAUKE: *Kapital & Krise*. I.m. 13.

¹⁶ WULLWEBER: *Zentralbankkapitalismus*. I.m. 23

vagyis akkor, amikor a társadalom nagy tömegei akár szubjektív érzésük szerint vagy akár objektívan, anyagilag megsínylik a válságot. „Ha a potenciális hegemon nem tud sem fizikai, sem anyagi biztonságot nyújtani, hatalma el fog tűnni a semmibe” – jósolta Wolfgang Fritz Haug, egy másik baloldali válság-gondolkodó.¹⁷

Az, hogy 2023-ban még nem tartunk a megfelelő ponton, éppúgy a reális helyzetfelfogás része, mint az a következtetés, miszerint az elérhető rövid távú célok cselekvési területén mentálisan fel kell készülni a hosszú távú célokra, amelyekhez saját alkotó energiánk mozgósításával juthatunk közelebb. Ezt úgy érhetjük el, hogy elfogadjuk az értelmezési harcokat, amelyek minden egyes válság körül zajlanak. Az ezzel kapcsolatos hegemoniakérdések, például, hogy a hatalmon lévők el akarják titkolni a válságokat, azok okait és hatásait, a kritikusok pedig nyilvánosságra akarják hozni azokat, saját önérvényesítő képességünk gyengeségeire emlékeztetnek bennünket. De anélkül soha nem lehet politikai őrsgváltás, hogy ezeket a kérdéseket nyíltan feltennénk és a befolyás minden aspektusáért ne harcolnánk. Ha ugyanis a rendszerellenzéknek sikerül a válságokat átpolitizálni, azaz egyértelmű pozíciókhoz kötni, az ellenfelet felelőssé tenni, és ezt a saját rezonanciaterületén kívülre vinni, akkor a válságot a szerveződés és a mozgósítás motorjaként lehet használni – nem beszélve a kríziskonvergenciáról, amely az élet minden területét sújtja (nem csak egyes, még elkerülhető területeket).

A válságok tehát aktivizáló hatással lehetnek a saját összefüggéseinkre, még akkor is, ha a társadalom egészében kisebbségi helyzetben találjuk magunkat, ahogy azt a covid-tünetések jól, a gyengülő energiatiltakozások kevésbé jól példázták. Azonban ennek ellenkezője, a passzíváló-demotiváló hatás sem kizárt, hiszen a válság nyitott végű jellege itt is jelen van. Az a fordulópont, amelynél a körülmények saját értelmükben táncra perdülnek, nem tervezhető, mert túl sok változó befolyásolja a helyzetet. Ám nagyon fontos, hogy erre törekedjünk. Bonyolítja a dolgot, hogy „éppen a nagy válságokban van szükség karizmatikus személyiségekre, olyanokra, akik képesek az újrakezdés mozgósító hangulatát megteremteni”.¹⁸ Egyelőre aligha áll rendelkezésünkre efféle karakter.

**a hegemoniáért
meg kell küzdeni**

MI A TEENDŐ?

Amíg pedig a megfelelő, reményteljes alakok fel nem tűnnek, még sok a tennivaló, és hogy ez a sok teendő miből is tevődik össze, azt folyamatosan hangsúlyozni kell, miközben „nem szabad belefáradni a saját érvek ismétlésébe”, merthogy „az ismétlés a leghatékonyabb didaktikai eszköz a mentalitás befolyásolására”.¹⁹ A konkrét sikerek produkálásával a nagy katasztrófaáradatról való irreális és látenszen veszélyes X-napi fantáziák *helyett* az eddigiekben leírtak értelmében a következők érvényesek:

1. az értelmezési küzdelmek komolyan vétele és támogatása,
2. a válságokról és azok jelentéseiről szóló ismeretek minél szélesebb körű átadása,
3. a politikai projektek helyi/regionális jelzőfényeinek létrehozása,
4. a parlamenten kívüli [außerparlamentarische] csoportok és a hozzáférhető pártstruktúrák összefonódásának létrehozása,
5. a változás közösen és folyamatos önfejlesztéssel, kis lépésekben történő elérése.

Ezek a reális célpontok a munkánk során, a kríziskonvergencia éppen most kezdődő korszakában. ■

(Fordította: Hárshgyi Zsuzsanna)

17 Wolfgang Fritz HAUG: *Hightech-Kapitalismus in der Großen Krise*. Argument–Ariadne, Hamburg, 2012. 139.

18 Robert KURZ: *Der Tod des Kapitalismus. Marxsche Theorie, Krise und Überwindung des Kapitalismus*. LAIKA, Hamburg, 2013.77.

19 Antonio GRAMSCI: *Gefängnishäfte*. 6. köt. Argument, Hamburg, 1999. (11. füzet, §12) 1390.